

I N M E M O R I A M

STUDIA POLONIJE
T. 42 LUBLIN 2021
DOI: <http://doi.org/10.18290/sp2142.25>

STANISŁAW TYLUS SAC

KS. ROMAN DZWONKOWSKI SAC (1930-2020)

Rektor i profesor WSD w Ołtarzewie, profesor KUL, członek Polskiej Akademii Nauk oraz Rady Krajowej Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, socjolog i znawca katolickiej nauki społecznej, historyk problematyki polonijnej, zwłaszcza Polaków na Wschodzie, apostoł Wschodu.

Urodził się 30 listopada 1930 r. we wsi Dzwonek, w pow. Ostrołęka, w rodzinie o szlacheckich korzeniach, Szczepana i Czesławy z d. Pęksa, jako pierwsze dziecko wśród siedmiorga rodzeństwa. Miał czterech braci i dwie siostry. Rodzice Romana prowadzili gospodarstwo rolne. 9 grudnia tr. został ochrzczony w parafialnym kościele w Czerwinie.

Ks. dr STANISŁAW TYLUS SAC – Wyższe Seminarium Duchowne Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego w Ołtarzewie; e-mail: stansac@wp.pl.

Do września 1939 r., jak sam pisał: „ukończyłem w Dzwonku dwa oddziały szkoły powszechnej”, a podczas okupacji sowieckiej i niemieckiej „zaczęłem się uczyć prywatnie i przerobiłem w ten sposób” kolejne klasy. W 1945 r. po zdaniu egzaminu zaczął uczęszczać do Gimnazjum Ogólnokształcącego w Ostrowi Mazowieckiej, a przez następne trzy lata uczył się w gimnazjum w Ostrołęce. Tam w czerwcu 1949 r. uzyskał świadectwo „małej matury”. Jego prefekt szkolny, ks. Stanisław Ołdakowski, napisał w opinii o nim: „Zachowanie wzorowe [...] często przystępował do Sakramentów Świętych, chętnie garnął się do kościoła na Mszę św. i nabożeństwa szkolne; wybitnie zdolny i pracowity. Rokuje wielkie nadzieje na przyszłość”.

We wrześniu 1949 r. wstąpił do nowicjatu Stowarzyszenia Apostolstwa Katolickiego (księża pallotyni) w Ołtarzewie. Formację nowicjacką zakończył złożeniem pierwszej konsekracji, którą 15 sierpnia 1951 r. przyjął w Wadowicach na Kopcu ks. prowincjał Stanisław Czapla SAC. Na ręce tegoż przełożonego złożył również konsekrację wieczną – 15 sierpnia 1954 r. w Ołtarzewie.

Po rocznym nowicjacie kontynuował szkołę średnią w latach 1950-1952 w Ożarowie k. Warszawy. Maturę państwową uzyskał w Gimnazjum i Liceum Korespondencyjnym dla Pracujących nr 1 w Warszawie przy ul. A. Fełińskiego w 1957 r. W latach 1952-1958 odbył w ołtarzewskim seminarium studia filozofii i teologii. Święceń kapłańskich udzielił mu w Ołtarzewie, 22 czerwca 1957 r. Prymas Polski Stefan kard. Wyszyński.

W 1958 r. został skierowany na studia specjalistyczne w dziedzinie katolickiej nauki społecznej na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (Sekcja Filozofii Praktycznej), które ukończył w 1961 r. uzyskaniem stopnia magistra na podstawie rozprawy pt. *Ksiądz Piotr Wawrzyniak jako działacz społeczny (1849-1910)* – opublikowanej w pracy zbiorowej *Na okazanie drogi. Praca zbiorowa poświęcona pokoleniu księdza Piotra Wawrzyniaka* (Poznań 1975). W wrześniu 1961 r. rozpoczął wykłady filozofii w Wyższym Seminarium Duchownym w Ołtarzewie. W 1966 r. na wyżej wymienionym Wydziale KUL uzyskał stopień doktora filozofii chrześcijańskiej, po złożeniu rygorozum i obronie pracy doktorskiej pt. *Problematyka społecznych listów pasterskich biskupów polskich 1891-1918* (opublikowana Paris 1974: *Społeczne listy pasterskie biskupów polskich 1891-1918*), której promotorem był prof. Czesław Strzeszewski. W roku akad. 1966/67 studiował katolicką naukę społeczną w Instytucie Katolickim w Paryżu. Po powrocie do Ołtarzewa został mianowany wicerektorem domu; pełniąc tę funkcję był uczestnikiem obrad Nadzwyczajnego Zebrania Generalnego (1968-1969) Stowarzyszenia w Rzymie.

W 1969 r. przejął obowiązki rektora domu i Wyższego Seminarium Duchownego w Ołtarzewie, które pełnił do sierpnia 1972 r. W tym czasie po raz pierwszy wyjechał na Wileńszczyznę (1970) z tajną pomocą duszpasterską, co stało się dla niego inspiracją do podjęcia badań naukowych. Odtąd stale już wyjeżdżał tam na prywatne zaproszenia z posługą duszpasterską, najpierw ukrytą, a potem jawną, poznając na miejscu kulturę polską dawnych Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej i problemy Kościoła i Polaków w ZSRR. Wszedł też w skład nowo utworzonego zespołu badawczego Biura Badań Statystycznych przy WSD z siedzibą w Otwocku (1971), zajmującego się prowadzeniem prac z zakresu statystyki Kościoła katolickiego w Polsce. W 1972 r. wyjechał do Francji, aby przeprowadzić kwerendę materiałów do pracy habilitacyjnej na temat życia religijnego emigracji polskiej. Już wtedy współpracował z Zakładem Duszpasterstwa i Migracji Polonijnej KUL. W styczniu 1974 r. powrócił do Polski i zamieszkał w Otwocku.

Ksiądz Roman przez wiele lat był wykładowcą w Seminarium Duchownym w Ołtarzewie w zakresie filozofii, socjologii i katolickiej nauki społecznej – aż do 1994 r. Ponadto w latach 1984-1987 prowadził wykłady w Instytucie Duszpasterstwa Emigracyjnego Księży Chrystusowców w Poznaniu, 1995-2001 – w Seminarium Duchownym diecezji kamienieckopodolskiej w Gródku Podolskim na Ukrainie i 2004-2005 – w Wyższej Szkole Nauk Społecznych w Lublinie.

Od sierpnia 1977 r. przynależał do wspólnoty w Lublinie. Zamieszkał najpierw w domu przy ul. Bohaterów Monte Cassino, a od 1992 r. – przy ul. Warszawskiej 31. Chętnie służył pomocą duszpasterską, najpierw w palotyńskiej kaplicy przy ul. Warszawskiej 48, a potem w parafialnym kościele Wierzy Pańskiej. Od 1977 r. związał się z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, najpierw pracując w Instytucie Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym na etacie dokumentalisty, a następnie adiunkta, później na Wydziale Nauk Społecznych w Katedrze Katolickiej Nauki Społecznej (1989), od 1993 r. jako kierownik Katedry Socjologii Grup Etnicznych. W tym samym czasie i później prowadził zajęcia zlecone na Wydziale Filozofii KUL (1974-1975), Wydziale Nauk Humanistycznych (1979-1980) i Wydziale Nauk Społecznych (od 1984 r.). W roku akad. 1980/81 przebywał na stypendium naukowym we Francji. W 1984 r. habilitował się na podstawie dysertacji: *Polska opieka religijna we Francji 1909-1939* (Poznań–Warszawa 1988). W 1992 r. otrzymał stanowisko profesora nadzwyczajnego, a 28 maja 2001 r. został profesorem nauk humanistycznych. W 2005 r. przeszedł na emeryturę. W 2002 r. Instytut Socjologii w dowód uznania i w podziękowaniu za długoletnią pracę poświęcił mu numer „Roczników Nauk Społecz-

nych”, a w 2000 r. pracownicy Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym opublikowali 22 tom „Studiów Polonijnych” poświęcony ks. Romanowi Dzwonkowskiemu.

Ksiądz Roman Dzwonkowski zmarł 30 grudnia 2020 r. w szpitalu w Lublinie. Miesiąc wcześniej obchodził swoje 90. urodziny. Od dłuższego czasu zmagał się już z chorobą nowotworową, z którą dzielnie walczył. Faktycznie do końca jeszcze pracował naukowo, czytał, pisał i rozmawiał. Pomimo wieku zawsze gotowy był, aby pomagać w pracy duszpasterskiej. Znany był ze swojej pomocy ubogim, także studentom, zwłaszcza o korzeniach polskich zza wschodniej granicy. Msza św. pogrzebowa została odprawiona w pallotyńskim kościele pw. Wieczerzy Pańskiej w Lublinie 4 stycznia 2021 o godz. 12.00. Eucharystii przewodniczył abp Tadeusz Wojda SAC, metropolita białostocki, w koncelebrze z abpem Stanisławem Budzikiem, metropolitą lubelskim, bpem Wiesławem Lechowiczem, delegatem Komisji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Emigracji Polskiej, ks. Zenonem Hanasem SAC, przełożonym Prowincji Chrystusa Króla, oraz księżmi profesorami i wykładowcami KUL, wieloma innymi księżmi diecezjalnymi i zakonnymi, księżmi pallotynami przybyłymi z Polski i zza granicy, księdzem proboszczem z rodzinnej parafii ks. Profesora. Wśród uczestników Mszy św. byli: prof. Krzysztof Narecki – prorektor KUL, prof. Arkadiusz Jabłoński – dziekan Wydziału Nauk Społecznych KUL, Dariusz Piotr Bonisławski – Prezes Zarządu Krajowego Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, przedstawiciele Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego im. Jana Pawła II, przedstawiciele władz rządowych i samorządowych, Teresa Misiuk – Wojewódzki Kurator Oświaty w Lublinie, przedstawicielka Ministra Oświaty i Nauki, pracownicy naukowcy i dydaktyczni uczelni, bracia pallotyni, siostry zakonne, najbliższa rodzina ks. Romana wraz z jego rodzonym bratem, przyjaciele, koleżanki, koledzy i znajomi, studenci ks. Profesora, parafianie Wieczerzy Pańskiej i rodzinnej parafii Zmarłego.

Po Mszy św. w Lublinie trumna z doczesnymi szczątkami ks. Profesora została przewieziona do Czerwina k. Ostrołęki. Tam następnego dnia o godz. 11.00 została odprawiona Msza św. w kościele pw. Trójcy Przenajświętszej, którą sprawował biskup łomżyński Janusz Stepnowski. Sekretarz Stanu w Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Adam Kwiatkowski odznaczył pośmiertnie ks. Dzwonkowskiego Krzyżem Komandorskim z gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, który przekazał na ręce jego brata. W uroczystościach uczestniczył także Pełnomocnik Rządu ds. Polonii i Polaków za Granicą Jan Dziejczak, a Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej reprezen-

tował dyrektor Biura Upamiętniania Walk i Męczeństwa Adam Siwek. Po Mszy św. szczątki zmarłego kapłana spoczęły w rodzinnym grobowcu.

W strukturach Polskiej Prowincji SAC ks. Roman był członkiem Komisji ds. Formacji (1984-1987), Rady Naukowej (1985) i Komisji ds. Katolików w ZSRR (1990). Był też członkiem Komisji Episkopatu ds. Duszpasterstwa Emigracji, Komisji Episkopatu ds. Seminariów Duchownych i Komisji Episkopatu „Iustitia et Pax” (1974-1980) oraz Komisji Episkopatu Polski ds. Polonii i Polaków za Granicą (2006). Należał do Komitetu Badań Polonii PAN (1987-2005) i Polskiej Akademii Umiejętności. Był członkiem Rady Krajowej Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” (od 1992 r.), służącej pomocą Polonii i Polakom poza krajem, a także członkiem Komitetu Obrony Dobrego Imienia Polski i Polaków.

Ksiądz Roman Dzwonkowski prowadził badania nad historią myśli społecznej Kościoła XIX i XX wieku, historią Polonii francuskiej i szerzej – zachodniej, oraz nad dziejami Polaków i Kościoła katolickiego na Wschodzie i socjologią grup etnicznych (w byłym ZSRR i krajach powstałych na jego terenie po rozpadzie w 1991 r.).

Opublikował 20 książek: *Za wschodnią granicą 1917-1993* (Warszawa 1994, 1995), *Polacy na dawnych Kresach Wschodnich. Z problematyki narodowościowej i religijnej* (Lublin 1994), *Kościół katolicki w ZSSR 1917-1939. Zarys historii* (Lublin 1997), *Losy duchowieństwa katolickiego w ZSSR 1917-1923. Martyrologium* (Lublin 1998), *Leksykon duchowieństwa polskiego represjonowanego w ZSRS 1939-1988* (Lublin 2003), *Mniejszości narodowe a ewangelizacja. Białoruś – Ukraina* (Lublin 2004), *Z historii Kościoła katolickiego w ZSRS 1917-1991. Pogadanki w Radiu Watykańskim* (Ząbki 2005), *Religia i Kościół katolicki w ZSRS 1917-1991. Kronika* (Lublin 2010), *Polacy w Kościele katolickim na Wschodzie 1939-2011* (Toruń 2011), *Papież Jan Paweł II. Spotkania z Polakami na Wschodzie 1993, 1999, 2001, 2002* (Warszawa 2012). Wraz z Olegiem Gorbaniukiem i Julią Gorbaniuk był współautorem książek: *Postawy katolików obrządku łacińskiego na Ukrainie wobec języka polskiego* (Lublin 2001), *Świadomość narodowa młodzieży polskiego pochodzenia z byłego ZSRR studiującej w Polsce* (Lublin 2002), *Postawy wobec języka polskiego katolików obrządku łacińskiego na Białorusi* (Lublin 2004).

Pod jego redakcją ukazały się książki: *Skazani jako ‘szpieczy Watykanu’. Z historii Kościoła katolickiego w ZSRR 1918-1956* (Ząbki 1998), *‘Bez sądu, świadków i prawa...’. Listy z więzień, łagrów i zesłania do Delegatury PCK w Moskwie 1924-1937* (Lublin 2002), *Głód i represje wobec ludności polskiej na Ukrainie 1932-1947. Relacje* (Lublin 2004), *Papież Jan Paweł II do*

Polonii i Polaków za granicą 1979-2003 (Ząbki 2003). Był inicjatorem i redaktorem serii wydawniczej „Duchowieństwo Polskie w Więzieniach, Łagrach i na Zesłaniu w ZSRR” (Lublin, od 1991 r. siedem pozycji prezentujących wspomnienia autorów z lat 1917-1956). Był redaktorem naczelnym „Roczników Nauk Społecznych” KUL (1997-2001, 2003-2010). Jego staraniem i pod jego redakcją ukazała się publikacja: Maria Kuberska, *To było życie. Wspomnienia z Kazachstanu 1936-1996* (Warszawa 2006). Ponadto opublikował ponad 400 rozpraw i artykułów naukowych, popularnonaukowych i publicystycznych w polskich i obcych pracach zbiorowych oraz w polskich czasopismach krajowych i emigracyjnych (m.in. od 1973 r. w „Kulturze” paryskiej), a także obcojęzycznych na temat polskiej emigracji oraz Polaków i Kościoła katolickiego.

Jego publikacje na temat Kościoła i Polaków na Wschodzie były wynikiem badań socjologicznych przeprowadzanych na Białorusi, Ukrainie oraz w Polsce i dzięki grantom uzyskanym w Komitecie Badań Naukowych. Natomiast książki ukazujące problematykę Kościoła katolickiego w Związku Sowieckim powstały dzięki współpracy ze Stowarzyszeniem MEMORIAŁ i pracownikami posowieckich archiwów w Rosji, na Białorusi, Litwie i Ukrainie.

Ksiądz Dzwonkowski otrzymał nagrodę im. Franciszka Skowry przyznaną przez Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL (1989), indywidualną nagrodę Ministra Edukacji Narodowej (1998), nagrodę specjalną rocznika „Przegląd Wschodni” (1998), Feniksa’99 od Stowarzyszenia Wydawców Katolickich (1999), Nagrodę im. Tadeusza Murdzeńskiego (Londyn 1999), Nagrodę im. Włodzimierza Pietrzaka (2005) oraz Dyplom Uznania za Zasługi dla Związku Polaków na Białorusi (z okazji 10-lecia powstania Związku, Grodno 1998), wyróżnienie Narodowi i Ojczyźnie (2015), Nagrodę im. Prof. Andrzeja Stelmachowskiego (przyznaną przez Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, 2018), Nagrodę IPN „Semper Fidelis” (2019). Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej nadał mu Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, który otrzymał 15 października 2000 r., a w 2010 r. przyznał mu Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski. Pośmiertnie prezydent Rzeczypospolitej Andrzej Duda za wybitne zasługi w pracy naukowo-badawczej i dydaktycznej, za krzewienie polskiej kultury i oświaty wśród środowisk polonijnych oraz działalność charytatywną i społeczną nadał mu 5 stycznia 2021 Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski.

Został też odznaczony Srebrnym Medalem Sekretariatu Stanu Stolicy Apostolskiej (1996), Dyplomem Uznania za Zasługi dla Związku Polaków na Białorusi, Medalem Stowarzyszenia „Wspólnota Polska” (z okazji 10-lecia powołania Stowarzyszenia, 2000), Odznaką Ministra Kultury i Dziedzictwa

Narodowego: „Zasłużony Działacz Kultury” (2001), Medalem Prezydenta Miasta Lublina (2002), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (2004), Medalem za Zasługi dla KUL (2006), Złotym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (2010), Medalem 700-lecia Miasta Lublina (2017) i odznaczeniem Bene Merito Ministra Spraw Zagranicznych RP (2017).

BIBLIOGRAFIA

Archiwum Prowincji Chrystusa Króla.

CHAŁUBCZAK H., Roman Dzwonkowski SAC. Nota biograficzna i bibliografia prac, „Przegląd Polonijny” 3 (2000), s. 7-8.

MARIAŃSKI J., Ks. Roman Dzwonkowski SAC – portret uczonego (laudacja wygłoszona 14 grudnia 2006 roku z okazji wręczenia „Medalu za Zasługi dla Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II”), „Wiadomości Prowincji Chrystusa Króla” 9(2006), s. 46-58.

PLEWKO J., Polskość i wiara. Działalność naukowa profesora Romana Dzwonkowskiego SAC, „Roczniki Nauk Społecznych” 1(2002), s. 5-12.